

Mötesplats inför framtiden
Borås 23-25 april 2001

Gunni Öberg, Helen Hed
Umeå universitetsbibliotek

Umeå Universitetsbibliotek

Januari 2001

BIBLIOTEKSGUIDE FÖR DISTANSSTUDERANDE – en rapport av Gunni Öberg och Helen Hed

Inledning

I takt med att distansstudier blir allt vanligare har även de kommunala biblioteken fått fler målgrupper som ställer andra och nya krav på tjänster. Studenter på campus har flera källor i sin närhet att hämta information från. Distansstudenten har däremot ett fåtal möjligheter att få hjälp med litteratur- och informationssökning i sin närhet.

Universitetsbiblioteken i Umeå och Örebro har med ekonomiskt stöd från DISTUM (distansutbildningsmyndigheten i Härnösand) utvecklat en elektronisk biblioteksguide. Guiden ingår i ett nationellt biblioteksprojekt, BILL, Bibliotekens roll i det livslånga lärandet.

Biblioteksguiden är tänkt att fungera som en hjälp till hur man söker information och hur man värderar information. Etik och upphovsrätt samt råd och tips inför uppsatsskrivning inkluderas även i guiden. Målgrupper är förutom distansstudenter också andra studerande, lärare inom högskolan och bibliotekarier som kommer i kontakt med studenter. Samtliga bibliotek, både folk- och forskningsbibliotek i Sverige, erbjuds att hämta, lokalanpassa och använda guiden som ett verktyg att hjälpa studenten hitta den information han/hon behöver för att framgångsrikt kunna bedriva sina studier på distans.

Syfte

Guiden är ett generellt elektroniskt hjälpmedel för distansstuderande att användas på bibliotek. Den är skapad med det syftet att alla bibliotek – både folk- och forskningsbibliotek, som så önskar får möjligheter att på ett samlat sätt kunna erbjuda distansstuderande en liknande service som campusstuderande får.

Bakgrund

Umeå universitetsbibliotek har i nära samarbete med folkbiblioteken i Västerbottens län verkat för att ge distansstuderande bra och kompetent service. 1996 initierades en modell för samarbete mellan universitetsbiblioteket, Länsbiblioteket och de kommunala biblioteken i Västerbottens län i ett DUKOM-projekt (KUBEN – kommun- och universitetsbibliotek i nätverk. Varje kommunbibliotek fick då en adekvat datorutrustning placerad i biblioteket för distansstuderande. Bibliotekspersonal erbjöds i samband med detta utbildning i form av seminarier och en distanskurs på nätet motsvarande 5 poäng.

<http://www.ub.umu.se/ubhtm/proj/kuben/kuben.htm>

Våren 1999 genomförde Umeå universitetsbibliotek en förstudie - Genomgång av svenska biblioteks utbud av guider, kurser och andra modeller för utbildning av bibliotekens användare i informationssökning. Syftet var att kartlägga vad som fanns på nätet vad gäller webbaserade biblioteksguider. Särskild hänsyn skulle tas till de pedagogiska och användarvänliga aspekterna och om olika ambitionsnivåer fanns. Förstudien skulle användas

som grund för en vidare utveckling av ett studiemedel/guide som var och en som ville använda universitetsbibliotekets informationsresurser skulle kunna använda på egen hand. I förstudien ingick också litteraturstudier av vad som skrivits om webbaserade guider. Det vi kom fram till var att det inte fanns någon generell guide ännu och att det var svårt att hitta information som riktade sig till distansstuderande.

<http://www.ub.umu.se/ubhtm/proj/bibsam/forstudie99.htm#syf>

Det var nu dags att förnya och förbättra samarbetet ytterligare med hänsyn till de nya tankar och ideér som finns inom distansområdet. BILL, Bibliotekens roll i det livslånga lärandet - sett ur den studerandes perspektiv, är ett nationellt biblioteksprojekt som med stöd av DISTUM, Distansutbildningsmyndigheten, initierades hösten 1999 och innehåller ett flertal delprojekt där avsikten är att ge landets distansstudenter fullgod och bättre service genom:

- **IT-seminarier VITS** riktade till bibliotekspersonal i Västerbotten. Umeå Universitetsbibliotek
<http://www.ub.umu.se/ubhtm/proj/vits/vitsstart.htm>
- **Elektronisk biblioteksguide.** Utveckling av ett generellt elektroniskt hjälpmedel för Distansstuderande att användas på bibliotek. Utvecklingsarbetet påbörjades under hösten 1999. Umeå Universitetsbibliotek
http://www.ub.umu.se/ubhtm/distans_guide/startside.htm
- **Kurs för bibliotekarier-pedagogik.** Planeringsarbetet startade våren 1999 och följs av en utveckling av kursen under våren 2000. Borås högskola.
<http://www.hb.se/miaochmimmi/bill>
- **Mediaförsörjning på folkbibliotek.** Ett tiotal bibliotek i Västra Götaland medverkar. Bibliotek Västsverige.
<http://www.bibl.vgregion.se/bill/>
- **Kontaktbibliotekarieverksamhet KontACT** för distansstuderande etableras ute på de lokala kommunbiblioteken. Länsbiblioteket i Västerbotten och Umeå universitetsbibliotek.
<http://www.kommun.vilhelmina.com/biblioteket/kontakt/kontakt.htm>

Se projektet i dess helhet: <http://www.BILL.hb.se/>

Universitetsbiblioteken vid Umeå och Örebro har utvecklat en elektronisk biblioteksguide, Biblioteksguide för distansstuderande.

Biblioteksguiden har skapats utifrån våra kunskaper om studenters behov av stöd och hjälp med både att hitta information och att skriva uppsatser. Guiden riktar sig främst till de som studerar på distans och som vill ha en snabb och användarvänlig information, den tipsar också om vilka bibliotek som de kan använda och om vilken service som dessa kan ge. Guiden är också utmärkt att använda för läraren eftersom den ger praktiska upplysningar om bibliotekets samlingar, kontaktpersoner, etik, upphovsrätt och råd och tips inför uppsatsskrivandet, mm, som läraren kan hänvisa till. Bibliotekarien kan också använda guiden som ett hjälpmedel i biblioteksundervisningen då den ger en pedagogisk modell att arbeta efter.

I Biblioteksguiden får användaren hjälp med hur man söker efter information; både i biblioteken och på Internet. De får veta vilka folkbibliotek som finns i deras närhet och vilka de närmaste universitets- och högskolebiblioteken är. De hittar också information om vilka kontaktbibliotekarier som är deras kontaktpersoner och som har ansvar för att hjälpa distansstuderande.

Målgrupp

De som använder guiden är i första hand studerande, både på distans och på campus, men även lärare och bibliotekarier kan använda guiden som ett hjälpmedel och framförallt känna till den för att tipsa studenterna om detta hjälpmedel.

Genomförande

Biblioteksguiden har utarbetats i samarbete mellan Umeå universitetsbibliotek (projektansvarig), Örebro universitetsbibliotek och Vilhelmina folkbibliotek. Örebro har aktivt deltagit i utformningen av innehållet i några av modulerna och Umeå har ansvarat för projektledning och innehållet i de övriga modulerna. Vilhelmina och Örebro har lokalanpassat guiden till sina respektive bibliotek och de har också varit testbibliotek för hämtning, uppackning och lokal utformning av guiden. De har också deltagit i utvärderingen av guiden.

Styrgrupp

En styrgrupp har följt projektet bestående av Hans Holmqvist, Mimmi Kylemark, Borås Högskola, Bengt Källgren, Bibliotek Västra Götaland och Gunni Öberg och Helen Hed, Umeå Universitetsbibliotek. Gruppen har träffats vid projektstarten och därefter har kontakterna skett via ett flertal videomöten under projektets gång. Kontakterna via videomöten har varit konstruktiva och effektiva och fullt tillräckliga för att genomföra projektet.

Arbetsgrupp

En arbetsgrupp har deltagit i initalskedet av projektet med råd och stöd för de projektansvariga. I gruppen har ingått en representant från Centrum för utbildningsteknik, CUT, och en studeranderepresentant från bibliotekarieutbildningen vid Umeå Universitet. De har gett synpunkter på utformning, navigering, teknik och innehåll. Speciell tonvikt har lagts på att göra layouten handikappanpassad och fungerande för studerande som använder läshjälpmedel. Här har vi följt hjälpmedelsinstitutets rekommendationer vid val av teknik, design mm.

<http://www.hi.se/tillganglig/webbsidor/default.htm>

Guidens innehåll och uppbyggnad

Guiden är uppbyggd i moduler. Varje modul är fristående och avslutas med ett mindre antal testfrågor som användaren kan använda för att direkt testa sina nyvunna kunskaper. Svaren rättas automatiskt och de korrekta svaren presenteras.

Två av modulerna kan anpassas till det egna biblioteket. Här kan man lägga in lokal information som gäller det egna biblioteket, eller välja att använda det närmaste högskolebibliotekets version.

Här finns också möjligheter till interaktivitet, bl a kan man kontakta biblioteket via e-post, man kan göra övningar med självriktade svar på innehållet i modulerna och man har beställningsmöjligheter av litteratur, dvs koppling till den lokala bibliotekskatalogen.

Som utgångspunkt för att välja lämpligt innehåll har vi tänkt oss att användaren är en distansstuderande med begränsande möjligheter att besöka sitt högskole/universitetsbibliotek. Guiden avser inte att vara heltäckande i så måtto att den klarar av att täcka in precis alla behov av stöd och hjälp som en student kan behöva. Målet är att ge en god grund för studenten; en grund som det går att bygga vidare på. Till en del utgör lästipsen i form av böcker eller länkat material en 'överkurs', medan andra lästips är länkar till aktuell information.

Modulerna har följande innehåll:

1 Orientering i ditt bibliotek

Detta är en lokal modul. Här finns namn på kontaktbibliotekarier och information om vart studenten kan vända sig för att få mer hjälp. Här kan biblioteket lägga in klickbar karta över det egna biblioteket, och på så sätt ge användaren möjlighet att navigera igenom biblioteket i en bildsvit och få beskrivningar av den service som det lokala biblioteket erbjuder. Denna modul avses motsvara den information som en campusstudent får om han eller hon deltar i en biblioteksvisning.

Fördelen med denna guide är självklart att den alltid finns tillgänglig precis när användaren behöver den.

2 Var finns informationen

Denna modul beskriver dels arbetsgång vid systematisk informationssökning och ger dels tips på olika sökstrategier. Här förklaras också skillnader mellan olika typer av informationskällor och hur man kan använda dessa. Syftet är att ge användaren en förståelse för dels hur strukturen i ett bibliotek kan utnyttjas för att hitta information, dels vilka olika informationskällor som kan användas för att hitta information samt dessutom vikten av att välja rätt typ av informationskälla för varje uppgift.

3 Att söka i databaser

Tipsar om olika typer av databaser och ger råd om databassökning steg för steg. Här ges handfasta råd av generell typ. I denna typ av guide är det inte lämpligt att inkludera exakta handledningar för varje enskild databas som studenten kan komma i kontakt med. Dels förändras dessa för ofta – vilket skulle leda till orimliga krav på uppdatering; dels är antalet databaser så stort att bara det skulle göra det orimligt. Men, den kanske viktigaste orsaken är att studenten/användaren har mest nytta av att lära sig en generell metod som sedan kan tillämpas på varje enskild databas i kombination med respektive databas egen manual.

4 Resurser och samlingar i ditt bibliotek

Detta är en lokal modul. Här finns länkar till den egna och andra biblioteks kataloger, länkar till fulltexttidskrifter (dock med de begränsningar som de olika avtalen innehåller) och databaser, beställningsmöjligheter via webben. Denna modul är i princip en samling kommenterade länkar.

Utifrån ett basinnehåll är det fritt fram för varje bibliotek att välja om man nöjer sig med detta basinnehåll eller om man vill modifiera denna modul att mer exakt passa de lokala behoven.

5 Internet som källa

Denna modul innehåller tips på lämpliga sökverktyg och länkar till Internet och lästips. Några representativa sök- och informationstjänster beskrivs, men huvuddelen av modulen syftar till att öka förståelsen för denna typ av informationssökning och hur den skiljer sig från sökning i bibliografiska databaser.

6 Källkritik

Ger råd i nio punkter om vad man bör tänka på innan man använder information på Internet. Även om tyngdpunkten ligger på just källkritik av material funnet på Internet så är avsikten att göra studenten uppmärksam på källkritik som ett viktigt inslag i all informationsanvändning. Länkar ger möjlighet till fördjupning för den som så önskar.

7 Upphovsrätt och etik

Ger en kortfattad vägledning i upphovsrättsfrågor som rör framförallt material på Internet. Innehåller också ett kortare avsnitt om etik. Avsikten är här att göra användaren uppmärksam på dessa viktiga frågor.

8 Råd och tips inför uppsatsskrivning

Ger en vägledning om hur man skriver sin rapport eller uppsats med hänvisningar till litteratur i ämnet. Även denna modul måste av nödvändighet göras rätt generell eftersom det finns så många olika mallar för de olika typer av skriftlig redovisning som studenter kan behöva skriva.

9 Utvärdering – tillfällig modul för att utvärdera guiden

Innehåller ett antal utvärderingsfrågor som studenter, lärare och bibliotekarier uppmanas att besvara för att guiden skall bli så levande och adekvat som möjligt.

Navigering och innehåll

Till skillnad från tryckt material ger webbsidor fler möjligheter till navigering. Denna guide skall kunna fungera som en uppslagsbok och som en kursbok – det måste därför vara enkelt att kunna hitta det man för tillfället mest behöver. Samtidigt får inte navigeringen göra det svårt att få överblick över materialet.

Vi har valt att underlätta navigeringen genom att ha en innehållsförteckning i vänstra kanten av alla sidor. Den består dels av siffror som hänvisar till varje modul och dels av en mer detaljerad innehållsförteckning till varje enskild modul. Ställer man musen på en siffra visas dessutom kapitlets titel i klartext.

Dessutom finns nederst på varje sida klickbara pilar. Dessa pilar är dels försedda med klartext som syns hela tiden, dels med text som syns när man pekar på dem med musen.

Lokalanpassning

Örebro och Vilhelmina har varit testbibliotek vad gäller lokalanpassning av modulerna 1 och 4.

Umeå

Lokalanpassningen ur ett regionalt perspektiv har varit relativt enkel att göra då vi sedan 1996 har ett nära samarbete mellan de olika bibliotekstyperna inom länet (KUBEN). De folkbibliotek inom länet som vill använda sig av Umeåversionen av guiden kan antingen göra det genom att på sin egen hemsida länka direkt till oss eller genom att ta hem guiden, modifiera den efter lokala förhållanden och sedan publicera den från egen eller kommunens server. I övrigt är personalen vid kommunbiblioteken och även andra viktiga personer medvetna om att de distansstudenter som är bosatta i respektive kommun inte alls behöver vara inskrivna vid Umeå universitet utan att de lika gärna kan vara inskrivna något annat universitet.

Hämtning av skal till guiden

Den version av Biblioteksguiden som varje bibliotek kan hämta från en server på Umeå UB kallar vi för skalet. Detta innehåller all formatering och alla texter som behövs för att kunna publicera en komplett guide från egen server. Skalet skiljer sig från Umeåversionen enbart genom att själva faktainnehållet i modulerna 1 och 4 saknas.

Manualen

I manualen ingår instruktioner för den lokala anpassningen av modulerna 1 och 4, här finns också en programförklaring, en teknisk beskrivning och underhållsmanual.

Webbdesign och kodning

För kodning och hjälp med webbdesign har vi har anlitat en extern hjälp. Samarbetet har här fungerat mycket bra och vi har fått tillgång till kvalificerat tekniskt kunnande.

Tekniken

En viktig utgångspunkt har varit att guiden skall kunna nås av studerande oavsett om de använder modem eller har fast uppkoppling och guiden skall också kunna läsas med enklare webbläsare. Det har visat sig att webbsidorna laddas ner snabbt även om man använder modem för att komma åt dem – vilket givetvis är en fördel.

Användarna behöver en persondator och internetuppkoppling. Webbläsare bör vara motsvarande Netscape 4.0 eller Internet Explorer 4.0. Webbsidorna är gjorda med Dreamweaver. Layouten är skapad också med hänsyn till de som har svagare syn och därför har vi valt en färgskala som skall vara behaglig för ögonen och ett format – cascading style-sheets (css) som fungerar även för de som använder läsprogram.

Den enkla tekniken gör också att det är enkelt att uppdatera eller ändra webbsidorna utan att man behöver ha dyra program eller stora kunskaper i hur man gör webbsidor. Det räcker faktiskt med en enkel editor, ex vis Notepad/Anteckningar för att göra ändringar.

Marknadsföring

Under hela projektiden har vi deltagit i konferenser och seminarier runt om i landet och berättat om projektarbetet. Intresset för guiden har varit stort och vi har fått många frågor och synpunkter på dess innehåll. En allmän information om att guiden finns och får användas kostnadsfritt av bibliotek i Sverige har distribuerats via e-postlistor.

Utvärdering

Under en testperiod på 6 månader har Örebro universitetsbibliotek, Vilhelmina Folkbibliotek och Umeå universitetsbibliotek dels lokalanpassat guiden och dels gått ut med några utvärderingsfrågor, modul 9, till studenter, lärare och bibliotekarier där de fått lämna synpunkter på guidens innehåll, användbarhet, navigering mm. Här har vi fått in ett mindre antal svar än vi hade hoppats på men de synpunkter som har kommit in har vi tagit till oss och gjort en del ändringar under utvärderingstiden.

Slutsatser

Att skapa ett generellt hjälpmedel för distansstuderande har varit mycket stimulerande och lärorikt för oss, men också mycket mer arbetsamt och tidskrävande än vi någonsin har kunnat ana. Det har också varit svårt att skapa ett innehåll så att det i princip är ständigt aktuellt utan att behöva uppdateras var eller varannan månad. Dels måste det vara informativt, dels måste all information vara så generell att den bibehåller sin aktualitet under en rimlig tidsperiod.

Framtiden

Vi kommer att uppgradera guiden kontinuerligt och vi har inkluderat material och hänvisningar som vi vet har ”lång” livslängd och undvikit material som har alltför kort livslängd. Uppgraderingen av enstaka moduler sker fortlöpande och nya versioner kan hämtas från webbplatsen. Umeå och Örebro ansvarar för uppgraderingar av sina respektive moduler.

Det blir också varje enskilt biblioteks ansvar att uppgradera sina lokala moduler och de arbetsinsatser som krävs ute på biblioteken kommer att vara störst i initialskedet för att sedan kunna ingå i de ordinarie arbetet med att uppgradera bibliotekets övriga webbinformation.

De utvärderingsfrågor som nu finns i modul 9 kommer succesivt att bytas ut och ersättas med en frågebank från våra användare – en FAQ (frequent asked questions).

Ett namnbyte kommer troligen också att ske inom kort, en allmän begäran från biblioteken om att kalla guiden för Biblioteksguide för studerande, eftersom den också är användbar för studerande på campus och inte bara för distansstuderande.